ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ДЄДУШЕВА МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 336.221.26(477)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Ірпінь – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Університеті державної фіскальної служби України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
Тарангул Людмила Леонідівна,
Університет державної фіскальної служби України,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
Меркулова Тамара Вікторівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри економічної кібернетики та
прикладної економіки;

кандидат економічних наук,
Зварич Ольга Володимирівна,
Державна казначейська служба України,
начальник Управління ліквідності та казначейських
операцій.

Захист відбудеться „29” грудня 2016 р. о 16^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.01 Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Садова, 53.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Університетська, 31.

Автореферат розісланий „28” листопада 2016 р.

В. о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор С. П. Ріппа

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Прогнозування податкових надходжень є важливою складовою бюджетного процесу будь-якої країни. Недооцінка ролі прогнозування податків в організації системи державних фінансів може призвести до виникнення дисбалансів у податковій політиці та управлінні бюджетними потоками. Перманентні відхилення прогнозів податкових надходжень призводять також до суттєвих недоліків функціонування системи державних фінансів і економіки в цілому та вимагають проведення дискреційних заходів з боку держави для їх усунення. Завищення очікуваних доходів бюджету спричиняє невідповідність між зобов'язаннями держави та можливостями їх виконання. Як наслідок, спостерігається падіння рівня довіри громадськості до органів, які реалізують бюджетну та податкову політику, що, у свою чергу, змушує уряд переглядати поточний бюджет та ухвалювати рішення на користь жорстких програм економії коштів для досягнення його бездефіцитності.

Крім того, систематичне заниження прогнозів податкових надходжень створює для системи державних фінансів ще й інші ризики. У країнах з малою відкритою економікою, до яких належить Україна, бюджетне фінансування є чи не єдиним джерелом інвестиційного ресурсу. У таких умовах існуючі бюджетні програми повинні бути максимально ефективними, а виділені кошти на їх реалізацію обгрунтованими. Недооцінка прогнозних значень податкових надходжень, які є основним джерелом формування доходів бюджету, призводить до того, що мала економіка не отримує інвестиційного стимулу через бюджетні видатки, а тому темпи її зростання є нижчими від потенційно можливих.

Над дослідженням методів прогнозування бюджетних показників, зокрема і податкових надходжень, та формуванням інтегрованої системи економічного прогнозування працювали численні зарубіжні вчені, серед них: М. Арелано, Б. Балтаджи, Х. Бегхестані, Дж. Беккетт-Камарата, С. Бонд, В. Ботрік, М. Візек, Р. Макноун, С. Макрідакіс, М. Марселіно, Т. Пайк, Д. Саваж, С. Фаверо, Р. Фаір, Т. Фуллертон, Р. Шіллер. Їхні роботи стали фундаментом для сучасних методичних розробок та інституційних форм організації податкових прогнозів.

Вагомий доробок у розробку проблематики прогнозування податкових надходжень в умовах національної економіки внесли й вітчизняні вчені – А. Вдовиченко, Т. Затонацька, О. Зварич, А. Кізима, Г. Котіна, Н. Максишко, Т. Меркулова, М. Мокляк, Ц. Огонь, Ю. Сибірянська, А. Скрипник, Л. Тарангул та інші.

Однак на сьогодні недостатньо висвітленими у вітчизняній науковій літературі є питання методичного та організаційного забезпечення функціонування системи прогнозування податкових надходжень. Потребують детального аналізу дослідження раціональності та ефективності економічних прогнозів, що здійснюються в Україні, оскільки вони тісно пов'язані з точністю та надійністю податкових прогнозів. В аспекті євроінтеграційних прагнень України важливою і малодослідженою проблемою є використання кращих

світових практик для організації та методичного забезпечення системи прогнозування. Значний практичний та науковий інтерес має також вивчення впливу особливостей економіки держави на специфіку методів прогнозування податкових надходжень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту фінансового права за темою „Методи прогнозування доходів бюджету: зарубіжний досвід та можливість його адаптації в Україні та в роботі Державної фіскальної служби України" (державний реєстраційний номер 0114U002357), у межах якої розроблено методичний інструментарій прогнозування податкових надходжень на національному та регіональному рівні в Україні, а також проведено аналіз міжнародного досвіду функціонування систем прогнозування податкових надходжень.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретико-методичних засад та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення системи прогнозування податкових надходжень в Україні.

Для досягнення цієї мети у роботі було поставлено такі завдання:

– виокремити макроекономічні засади прогнозування податкових надходжень;

– систематизувати сучасні методи прогнозування податкових надходжень з метою виділення найбільш поширених і адекватних умовам економіки України;

– розробити моделі прогнозування податкових надходжень з урахуванням специфічних умов економіки України;

– узагальнити законодавчі засади функціонування системи прогнозування податкових надходжень в Україні та оцінити якість макроекономічого і податкового прогнозування;

– оцінити ступінь раціональності та ефективності прогнозів податкових надходжень в Україні;

– обґрунтувати доцільність використання просторово-регіонального підходу до прогнозування податкових надходжень в Україні;

– узагальнити світовий досвід прогнозування податкових надходжень у контексті його використання для вдосконалення сучасної системи прогнозування в Україні;

– проаналізувати детермінанти точності прогнозування податкових надходжень у різних типах економічних систем, зокрема у країнах малої відкритої економіки;

– визначити та обґрунтувати напрями вдосконалення системи прогнозування податкових надходжень в Україні.

Об'єктом дослідження є система прогнозування податкових надходжень як органічна складова механізму реалізації фіскальної політики.

Предметом дослідження є напрями трансформації системи прогнозування податкових надходжень в умовах економіки України.

Методи дослідження. Методологічною базою дисертації є сукупність загальнонаукових та спеціальних прийомів і методів дослідження, а саме: діалектичний підхід та системний аналіз – для теоретичного аналізу макроекономічних засад прогнозування податкових надходжень; історичний метод – для розкриття змісту сучасних методичних підходів до прогнозування податкових надходжень; методи порівняльного аналізу та синтезу – під час аналізу законодавчих засад та практичних аспектів функціонування системи прогнозування податкових надходжень в Україні; методи економіко-математичного моделювання – у процесі дослідження раціональності та ефективності прогнозів податкових надходжень в Україні, розробки моделей прогнозування податкових надходжень в умовах економіки України та просторово-регіонального підходу до прогнозування податкових надходжень; метод аналогії і порівняння – у процесі дослідження зарубіжного досвіду прогнозування податкових надходжень та визначення детермінантів точності прогнозування податкових надходжень у різних типах економічних систем; метод логічного моделювання і конструювання для розробки напрямів удосконалення системи прогнозування податкових надходжень в Україні.

Статистичною та інформаційною базою дослідження слугували вітчизняна і зарубіжна монографічна література, періодичні публікації, пов’язані з темою дослідження, законодавчі й нормативні акти, матеріали наукових та науково-практичних конференцій і семінарів, присвячених проблемам прогнозування податкових надходжень, дані Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, Державної казначейської служби України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України, Національного банку України, Рахункової палати України, дані науково-дослідних центрів та установ, Міжнародного валютного фонду та Світового банку.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження, отриманих особисто здобувачем, полягає у наступному:

удосконалено:

– понятійний апарат через введення у науковий обіг дефініції „система прогнозування податкових надходжень”, яку запропоновано розуміти як логічно та функціонально впорядковану сукупність нормативних актів, інституцій та методів прогнозування, що забезпечують точний та ефективний прогноз податкових надходжень до бюджетів різних рівнів;

– на основі використання сучасних моделей для прогнозування податкових надходжень доведена нераціональність прогнозів податкових надходжень в Україні, які здійснювались урядовими інституціями протягом ряду минулих років, що засвідчує наявність методичних недоліків й інституційної деструкції у системі прогнозування податкових надходжень, вказує на необхідність трансформації цієї системи;

– класифікацію методів прогнозування податкових надходжень через використання мультикритеріального підходу, що дозволило узагальнити методичний інструментарій системи прогнозування податкових надходжень та

привести його у відповідність до специфічних цілей прогнозування;

– систему прогнозування податкових надходжень на регіональному рівні в частині використання методичного апарату, що враховує зовнішні ефекти фінансового стану кожного окремого регіону при здійсненні прогнозів і підвищує аналітичну обґрунтованість прийняття рішень щодо фіскальної політики на місцевому рівні;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні аспекти взаємозв'язку макроекономічного та податкового прогнозування, зокрема обґрунтовано та емпірично доведено необхідність урахування тенденцій розвитку світової економіки в процесі прогнозування податкових надходжень у малих відкритих економіках на прикладі України, що дозволяє підвищити ефективність фіскальної політики за рахунок більш точного прогнозування податкових надходжень;

– методичний інструментарій до прогнозування агрегованих податкових надходжень в Україні, що дасть змогу підвищити точність здійснення таких прогнозів та актуалізувати проблеми щодо трансформації існуючої системи прогнозування податкових надходжень в Україні;

– теоретичні та практичні підходи до аналізу економічних наслідків від похибок прогнозування податкових надходжень та класифікації детермінант таких похибок у малій відкритій економіці, що дозволяє більш якісно оцінювати ризики завищення та заниження прогнозів податкових надходжень і, як наслідок, знизити ризик прорахунків фіскальної політики та падіння довіри громадськості до фіскальних органів влади.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці напрямів удосконалення системи прогнозування податкових надходжень в Україні. Науково-аналітичні матеріали щодо застосування сучасних підходів до прогнозування податкових надходжень були використані Секретаріатом Кабінету Міністрів України під час опрацювання відповідних проектів нормативно-правових актів (довідка про впровадження № 142-1/34 від 06.04.2016). Модельний апарат прогнозування податкових надходжень місцевих бюджетів та статистичні підходи до прогнозування агрегованих податкових надходжень використовувалися Головним управлінням Державної фіскальної служби України у Запорізькій області при прогнозуванні податкових надходжень для відбору регіонів з меншими затратами ресурсів без вагомих втрат у точності прогнозів (довідка про впровадження № 3228/8/08-01-03-01-08 від 22.07.2016).

Теоретичні та методичні положення, які викладено у дисертації, поглиблюють знання про закономірності податкових процесів в Україні та використовуються в навчальному процесі Національного університету державної податкової служби України при викладанні дисципліни „Податкова система" (довідка про впровадження 2402/01-12 від 21.08.2015).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною працею, у якій наукові положення, висновки і рекомендації відображають

результати особистих досліджень автора. Особистий внесок у роботах, опублікованих у співавторстві, відображено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на наукових конференціях, зокрема на: Науково-практичній інтернет-конференції „Реформування податкової системи України в контексті глобалізаційних викликів” (Національний університет ДПС України, м. Ірпінь, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Науковий диспут: питання економіки та фінансів” (Науковий центр фінансової ради України, м. Київ, 2014 р.), Науково-практичному круглому столі „Практика прогнозування бюджетних надходжень: нормативно-правові основи та методологія” (Науково-дослідний інститут фінансового права, м. Ірпінь, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції „Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України” (Національний університет ДПС України, м. Ірпінь, 2015 р.)

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 10 наукових працях загальним обсягом 5,3 д.а., з них 4,6 д.а. належать автору особисто – 1 стаття у зарубіжному виданні (1,2 д.а.); 4 статті у наукових фахових виданнях України (2,1 д.а); участь у 1 колективній монографії (0,6 д.а.); 4 – матеріали і тези конференцій (0,7).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний зміст дисертації становить 303 сторінки. Основний зміст викладено на 240 сторінках комп’ютерного тексту. Робота містить 37 рисунків, 30 таблиць, 8 додатків на 45 сторінках. Список використаних джерел налічує 168 найменувань та викладений на 18 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність теми дисертації, визначено її мету, завдання, предмет, об’єкт і методи дослідження. Обгрунтовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі „Теоретико-методичні аспекти прогнозування податкових надходжень” поглиблено сутнісні характеристики макроекономічних засад прогнозування податкових надходжень, досліджено сучасні методичні підходи до прогнозування податкових надходжень, розроблено та апробовано на прикладі сучасних моделей результати прогнозування податкових надходжень, використання яких можливе в умовах економіки України.

Прогнозування є частиною макроекономічної та статистичної науки, в той час як податки є невід’ємною складовою макроекономічної системи. Виходячи із сутності та природи побудови макроекономічних та податкових прогнозів, на рис. 1 зображена схема їх взаємозв’язку, а також основні внутрішні та зовнішні макроекономічні фактори (змінні), які можуть бути враховані під час побудови прогнозу податкових надходжень.

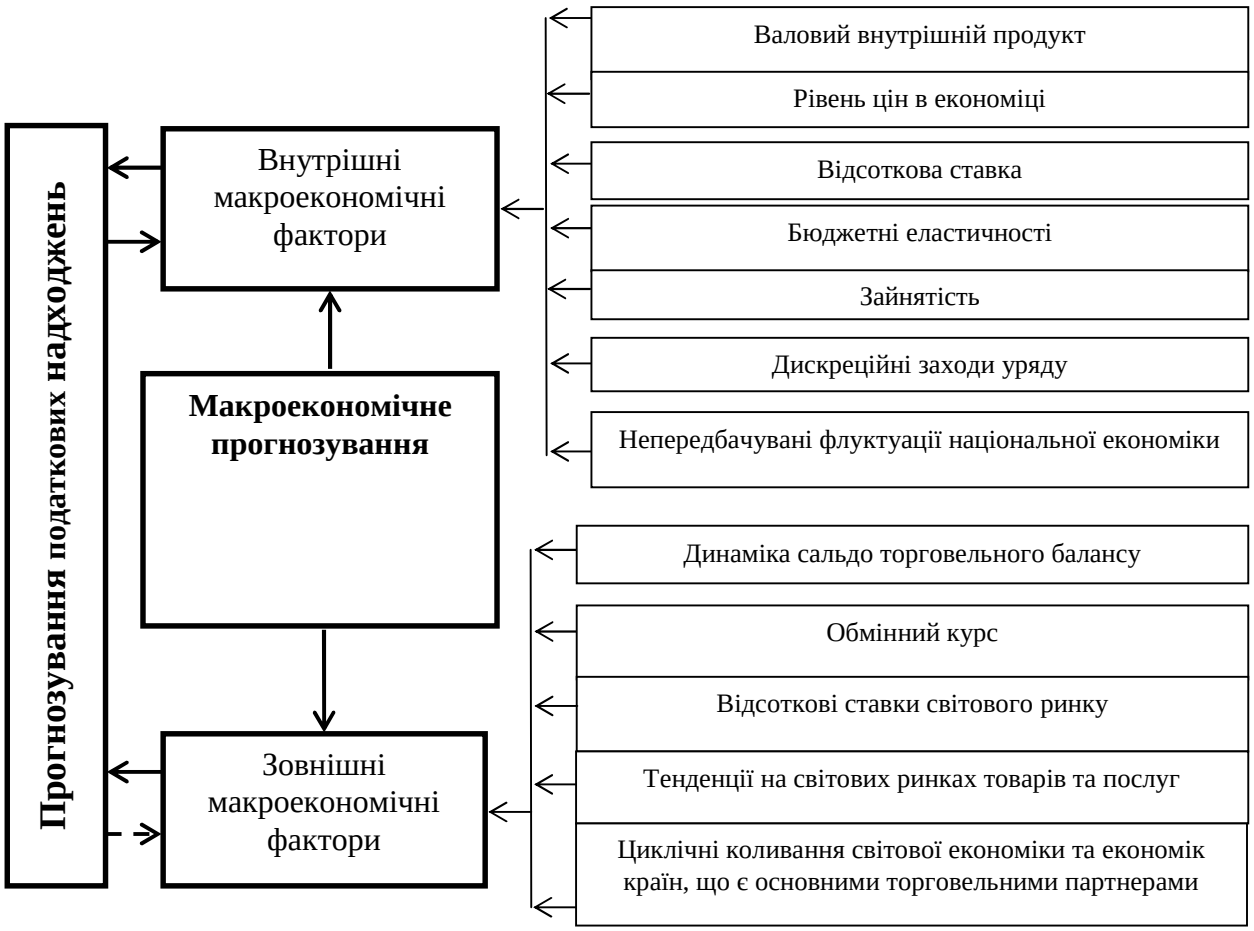

Рис. 1. Схема взаємозв'язку макроекономічного прогнозування та прогнозування податкових надходжень *

**Джерело: розроблено автором.*

Запропонована схема є прийнятною для структурних моделей макроекономічного прогнозування та прогнозування податкових надходжень, що базуються на ідентифікації зв'язків різних макроекономічних змінних. Макроекономічне прогнозування в роботі розглядається як первинне стосовно прогнозування податкових надходжень. Основною мотивацією щодо узгодження макроекономічних та податкових прогнозів є передбачення та оцінка динаміки податкових баз з використанням основних макроекономічних припущень. Дані макроекономічних прогнозів у випадку використання незалежних моделей прогнозування податкових надходжень включаються до них у вигляді екзогенних змінних.

Окрема увага в роботі сконцентрована на механізмі зворотного зв'язку моделей прогнозування податкових надходжень та макроекономічного прогнозування. У випадку їх дискретності дані податкового прогнозування можуть бути використані як вхідні змінні для коригування прогнозів внутрішніх макроекономічних змінних.

На основі аналізу досліджень у сфері прогнозування податкових надходжень проведена типологізація методів прогнозування податкових надходжень та зроблена їх класифікація (рис. 2).

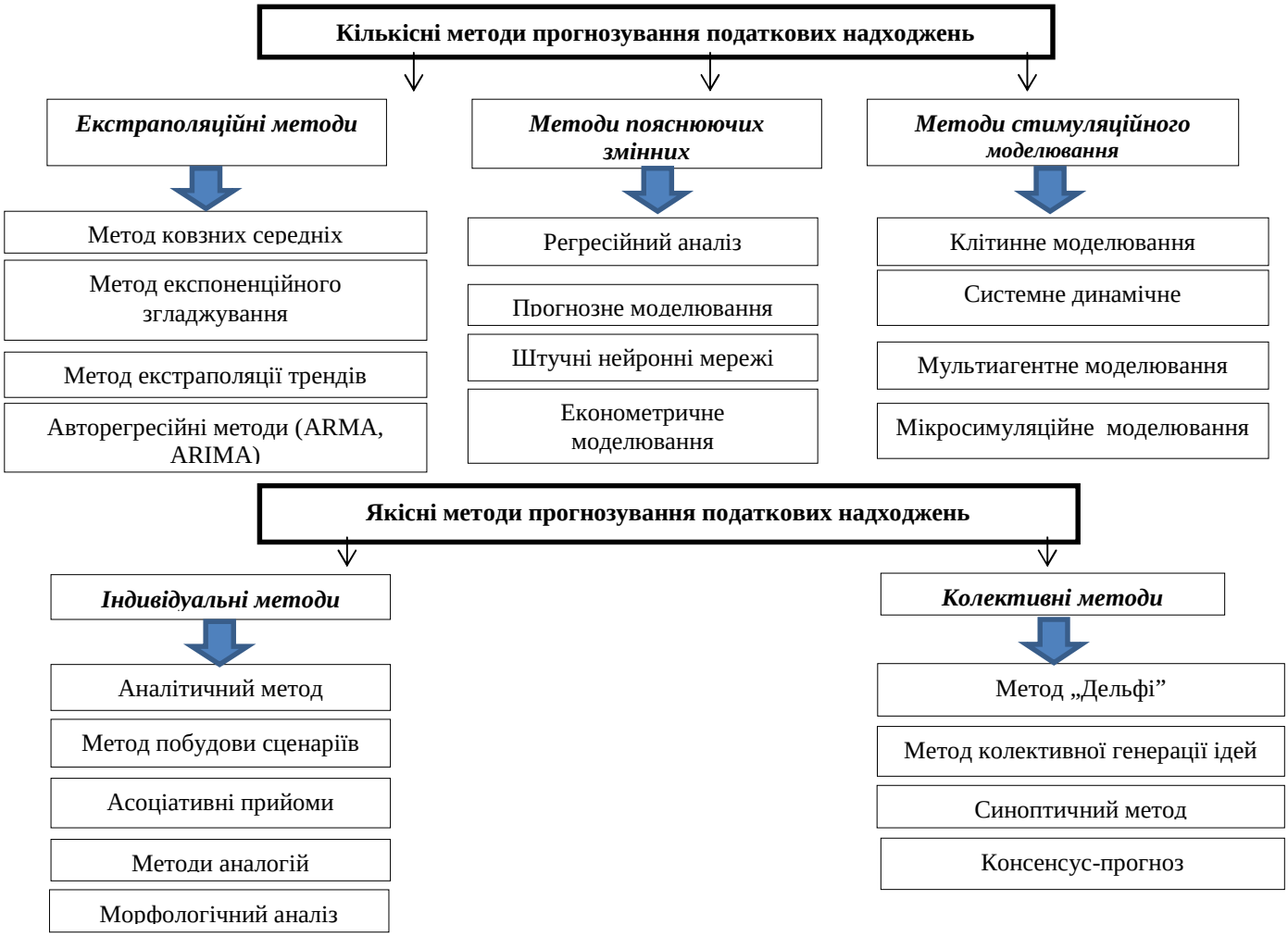

Рис. 2. Класифікація основних методів прогнозування податкових надходжень*

**Джерело: розроблено автором.*

Доведено, що більшу якість прогнозування податкових надходжень забезпечує використання об’єктивних формалізованих методів. З іншого боку, пріоритетними є також оперативні та короткострокові методи прогнозування податкових надходжень, оскільки вони не враховують можливих якісних змін унаслідок проведення дискреційних заходів податкової політики. У результаті вивчення наукових праць з цієї проблематики зроблено висновок, що в більшості з них характеристика методів прогнозування податкових надходжень розглядається занадто широко, включаючи до класифікацій методи, які не є прийнятними для прогнозування податкових надходжень, або є занадто примітивними.

При аналізі методик прогнозування податкових надходжень у роботі ставилося завдання практичної реалізації тих статистичних підходів, що можуть використовуватися в Україні з урахуванням особливостей вітчизняної економіки. З цією метою проаналізовано сучасні моделі аналізу часових рядів і продемонстровано результати їх використання для прогнозування податкових надходжень до Зведеного бюджету України. На основі дослідження явища

анігіляції похибок прогнозів різних методів доведено, що це дійсно допомагає підвищити якість прогнозу.

Важливе місце в роботі відведено дослідженню впливу особливостей вітчизняної економіки на формування прогностичних моделей. Той факт, що економіка України є малою і відкритою, актуалізував завдання верифікації гіпотези про те, що податкові надходження мають значною мірою детермінуватися зовнішніми умовами торгівлі та світовою економічною динамікою.

Для виконання поставлених завдань було застосовано ряд статистичних моделей для прогнозування агрегованого показника податкових надходжень в Україні. З метою визначення узагальненого прогнозу зведено всі побудовані моделі та прогнози у єдину базу, яка дозволила охарактеризувати їх щодо якості. У таблиці 1 наведено прогноз податкових надходжень, отриманих за допомогою найприйнятніших за точністю моделей.

Параметри точності прогнозування в табл. 1 свідчать про високу точність запропонованих прогностичних моделей. Дещо нижча точність спостерігалася у 2014 році, що обумовлено непередбачуваними політичними катаклізмами в Україні. Іншим фактом, що підтверджує попередні висновки, є те, що усереднення декількох прогнозів знижує загальні похибки прогнозування.

Таблиця 1

Результати прогнозування податкових надходжень за допомогою моделі випадкового блукання з дрифтом (Модель 4) та VECM (Модель 8) поквартально за період 2013–2015 рр. (млн грн)

Прогнозний період	Результати прогнозування			Факт	Відхилення від факту			Середня абсолютна похибка прогнозу за рік		
	Модель 4	Модель 8	Середнє		Модель 4	Модель 8	Середнє	Модель 4	Модель 8	Середнє
2013, I кв.	90982,28	90951,35	90966,81	87643,26	3,81%	3,77%	3,79%	7,02%	4,62%	3,28%
2013, II кв.	91584,75	90478,72	91031,73	86555,45	5,81%	4,53%	5,17%			
2013, III кв.	102218,50	80159,21	91188,85	88178,31	15,92%	-9,09%	3,41%			
2013, IV кв.	89258,33	92564,41	90911,37	91591,11	-2,55%	1,06%	-0,74%			
2014, I кв.	98597,68	88627,72	93612,70	83519,73	18,05%	6,12%	12,08%	14%	10,65%	12,33%
2014, II кв.	86710,91	80829,72	83770,32	90452,25	-4,14%	-10,64%	-7,39%			
2014, III кв.	109950,99	92348,99	101149,99	87020,88	26,35%	6,12%	16,24%			
2014, IV кв.	98555,59	85515,25	92035,42	106519,1	-7,48%	-19,72%	-13,60%			
2015, I кв.	103065,19	102627,38	102846,28	112631,1	-8,49%	-8,88%	-8,69%	8,16%	7,29%	5,87%
2015, II кв.	115185,37	115869,52	115527,44	119085,7	-3,28%	-2,70%	-2,99%			
2015, III кв.	137094,40	115039,40	126066,90	127619,6	7,42%	-9,86%	-1,22%			
2015, IV кв.	128348,18	136843,06	132595,62	148299,5	-13,45%	-7,73%	-10,6%			

**Джерело: розраховано автором за даними Державної фіскальної служби України.*

Відповідно зроблено висновок, що на основі набору розроблених моделей цілком можливо отримувати інтегральні прогнози податкових надходжень, які є близькими до реальних даних. Виправданим і раціональним кроком є розрахунок інтегральних прогностичних даних на основі декількох відібраних за своєю якістю моделей.

Дослідження довело, що усереднення прогнозів багатьох моделей веде до зниження загальних похибок моделювання та прогнозування. Запропоновані статистичні підходи є досить точними щодо прогнозування загального обсягу податкових надходжень до бюджету. Це має важливе значення для фіскальної політики та фінансової системи загалом. Підвищення точності фіскальних прогнозів дозволяє уникнути значного податкового тиску на економіку, який має місце у разі завищення прогнозів, та недофінансування економіки державою – у разі їх заниження. Вищезазначене свідчить про те, що система прогнозування податкових надходжень в Україні потребує трансформацій з метою підвищення точності та неупередженості прогнозів, оскільки це є значущим фактором ефективності реалізації фінансової політики.

У другому розділі „Сучасна практика функціонування системи прогнозування податкових надходжень в Україні” проаналізовано законодавчі засади та практичні аспекти функціонування системи прогнозування податкових надходжень, досліджено раціональність та ефективність прогнозів податкових надходжень, запропоновано використання просторово-регіонального підходу до прогнозування податкових надходжень в Україні.

Аналіз практики функціонування системи прогнозування податкових надходжень в Україні передбачає вивчення методичного та інституційного забезпечення її функціонування.

Прогнозування не є одностадійним процесом, який передбачає застосування тієї чи іншої методики до статистичних даних. Його потрібно розглядати як такий, що проходить декілька стадій і відбувається в певній системі. Тому, аналізуючи законодавчі та інституційні засади здійснення прогнозів у фіскальній сфері, а також досліджуючи їх точність, необхідно оперувати поняттям „система прогнозування податкових надходжень”. У дисертації запропоновано визначення цього поняття як логічно та функціонально впорядкованої сукупності нормативних актів, інституцій та методів прогнозування, що забезпечують точне та ефективне прогнозування податкових надходжень до бюджетів різних рівнів.

Аналіз правового регулювання системи економічних прогнозів в Україні засвідчив, що така система описана в законодавстві досить детально і чітко. Однак є певні недоліки в частині виділення інституцій, які беруть безпосередню участь у прогнозуванні податкових надходжень. Невиправданим, на нашу думку, є відсутність у законодавстві, що регулює функціонування системи прогнозування, Державної фіскальної служби України, яка адмініструє податкові, митні та неподаткові платежі. Хоча Державна фіскальна служба України і не визначена як суб’єкт макроекономічного прогнозування безпосередньо, в цій інституції постійно розробляються і використовуються методичні документи щодо прогнозування бюджетних надходжень. Функція прогнозування є іманентною для Державної фіскальної служби України, що закріплено в її установчих нормативних актах.

Емпіричний аналіз точності прогнозів податкових надходжень, що продукує існуюча система прогнозування, засвідчив, що прогнози, отримані через застосування економетричних моделей, є майже в два, а подекуди і в чотири рази точнішими від офіційних прогнозів урядових структур. Результати теоретичного, законодавчого та статистичного аналізу існуючої в Україні системи здійснення прогнозів, зокрема і податкових, довели про необхідність удосконалення методів здійснення прогнозів та інституційного забезпечення цієї системи.

У світовій науковій літературі поряд з питанням точності прогнозів, також активно дискутується проблема щодо зміщення прогнозів та систематичності похибок. Відповідно в роботі розглянуто поняття „раціональність прогнозів", наведено власний погляд на цю проблему і проведено емпіричні тести щодо раціональності прогнозів в Україні. Враховуючи загальноприйняті підходи, раціональний прогноз податкових надходжень має бути незміщеним, а похибки повинні бути незалежними від інформації, що доступна особі, яка здійснює прогноз на момент прогнозування, тобто прогноз має бути ефективним. Для аналізу співвідношення між похибками прогнозування бюджетних доходів та реальними даними в дисертації досліджено прогнозні показники бюджетних доходів, що здійснювалися Кабінетом Міністрів України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі, та їх відхилення від реального приросту доходів у відсотках (рис. 3). Додатні відхилення означали заниження прогнозних показників, а від'ємні – завищення.

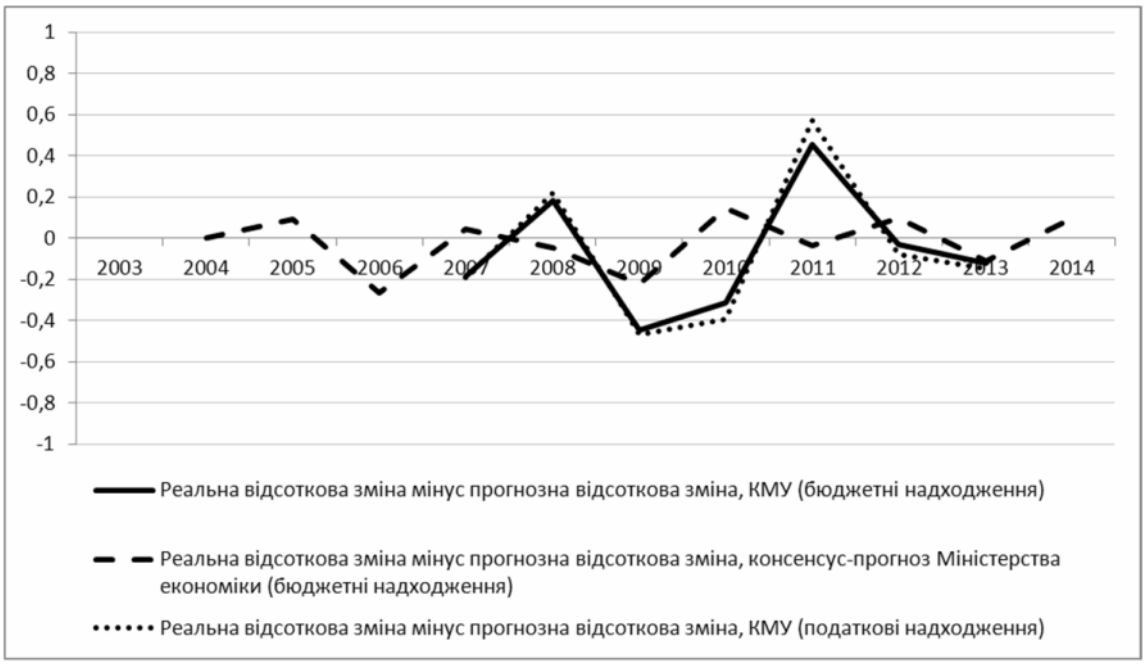

Рис 3. Відхилення прогнозів приросту бюджетних та податкових надходжень від реального приросту*

Джерело: складено автором за даними Міністерства фінансів України.

Дані на рисунку 3 свідчать про те, що прогнози Кабінету Міністрів України частіше за все відхилялись від фактичних даних на більші величини,

ніж консенсус-прогнози, опубліковані Міністерством економічного розвитку і торгівлі України. У той час як похибки консенсус-прогнозів наближені до стаціонарного навколо нуля процесу, похибки прогнозів Кабінету Міністрів України демонструють більш детерміністичний характер і майже завжди були від'ємними. Іншими словами, прогнози Кабінету Міністрів України щодо бюджетних надходжень були завищеними, і лише у 2008 та 2011 роках – заниженими.

З метою визначення раціональності бюджетних прогнозів в Україні, дотримуючись припущення про симетричну функцію втрат прогнозистів, було проведено ряд тестів. Результати тестування раціональності прогнозів Кабінету Міністрів України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України дали змогу зробити висновки, що дані прогнози загалом є зміщеними і неефективними. Однак, на відміну від фактів консервативного зміщення стосовно фіскальних прогнозів, виявлених у більшості емпіричної літератури, для України характерним є „оптимістичне зміщення". Це зміщення притаманне прогнозам Кабінету Міністрів України, що є свідченням асиметрії функції втрат даної інституції у процесі прогнозування. Завищення прогнозів податкових надходжень асоціюються з меншими втратами, ніж втрати від їх заниження. Оптимістичне зміщення є характерним для урядів з низьким рівнем політичної та фіскальної відповідальності і якими керують два типи мотивів: оптимістичні прогнози сприймаються виборцями як результат якісної роботи уряду і політичних сил, які він представляє; завищення прогнозу доходів бюджету дозволяє обґрунтовувати підвищені видатки бюджету.

Доведено, що прогнозування податкових надходжень на державному та регіональному рівнях мають ряд спільних рис, однак потребують різних статистичних технік. Для дослідження прогнозування податкових надходжень на регіональному рівні використовувались динамічні й просторові панельні моделі та проводилось їх порівняння зі стандартними моделями часових рядів. Загальний вигляд просторової панельної регресії можна подати таким чином:

$$y_{it} = \alpha + \tau y_{it-1} + \rho \sum_{j=1}^{n} w_{ij} + \sum_{k=1}^{K} x_{itk}\beta_k + \sum_{k=1}^{K} \sum_{j=1}^{n} w_{ij} x_{itk}\theta_k + \mu_i + \gamma_t + \nu_{it}, \qquad (1)$$

$$\nu_{it} = \lambda \sum_{j=1}^{n} m_{ij}\nu_{it} + \epsilon_{it} \qquad i = 1,\ldots,n \qquad t = 1,\ldots,T. \qquad (2)$$

де y – показник виконання місцевих бюджетів за доходами; x – набір пояснювальних екзогенних змінних; w – елемент матриці просторових ваг для пояснювальних змінних (W); μ – фіксований ефект об'єктів; γ – фіксований часовий ефект; m – елемент матриці просторових ваг для похибок регресії (M); ϵ – i.i.d. похибки, що є білим шумом; i – індекс, що позначає кожний з об'єктів; t – індекс часу. Динамічна специфікація панельної агресії в дисертації була представлена: $y_{it} = \alpha + \tau_1 y_{it-1} + \tau_2 y_{it-2} + \mu_i + \gamma_t + \epsilon_{it}$.

Результати розрахунків дозволили зробити висновок про те, що використання панельної структури даних для прогнозування на регіональному рівні є більш виправданим, ніж застосування моделей часових рядів для кожного регіону окремо, оскільки останній підхід вимагає значних витрат часу на специфікацію моделі, тестування її характеристик та проведення самих розрахунків.

У третьому розділі „Перспективи розвитку системи прогнозування податкових надходжень в контексті міжнародних тенденцій” проаналізовано передовий світовий досвід прогнозування податкових надходжень, визначено та систематизовано детермінанти точності прогнозування податкових надходжень у різних типах економічних систем, зокрема у країнах з малою відкритою економікою, та на основі цього розроблено напрями вдосконалення системи прогнозування податкових надходжень в Україні.

Достовірна оцінка податкових надходжень має важливе значення для забезпечення стійкості системи державних фінансів. Прогноз податкових надходжень є відправною точкою, що визначає рівень бюджетного фінансування публічних послуг. В умовах лібералізації економіки якісне прогнозування податкових надходжень набуває виключної важливості у контексті відповідальності чинної влади перед суспільством за виконання запланованих бюджетних програм, а також дотримання фіскальних правил та обмежень, що встановлені зовнішніми та внутрішніми кредиторами. Аналіз наукової літератури дав змогу виокремити два основні аспекти у прогнозуванні податкових надходжень. Перший з них стосується ідентифікації кращих світових практик прогнозування, другий – присвячений оцінюванню точності податкових прогнозів. З огляду на потребу у подальшій інтеграції України в світову економіку на конкурентних засадах одним із ключових завдань у сфері підвищення ефективності використання публічних фінансів є узагальнення зарубіжного досвіду, а саме:

– огляд нормативно-правової бази прогнозування податкових надходжень;

– окреслення системи інститутів, на які покладена функція прогнозування надходжень публічного сектору економіки;

– опис методик прогнозування податкових надходжень та інших обов’язкових платежів. Для порівняння аналізувалися три групи країн: країни з розвиненими економіками; з ринками, що розвиваються; а також постсоціалістичні економіки. Особливості функціонування економіки України зумовили необхідність розробки рекомендацій щодо зміни у системі прогнозування податкових надходжень з урахуванням специфіки функціонування малих відкритих економік.

Оскільки недооцінка ролі прогнозування податків в організації системи державних фінансів може призвести до виникнення дисбалансів у податковій політиці та управлінні бюджетними потоками, у дисертації значну увагу приділено також дослідженню факторів, які впливають на точність прогнозів

податкових надходжень, та емпіричним підходам до оцінювання похибок, що мають місце у світовій практиці. За результатами дослідження відхилень у прогнозах країн з малою відкритою економікою, до яких належить і Україна, проаналізовано та систематизовано економічні наслідки від відхилень у прогнозах податкових надходжень (рис. 5)

Рис. 5. Економічні наслідки від похибок прогнозування податкових надходжень у малій відкритій економіці*

** Джерело: розроблено автором.*

Важливе місце при аналізі похибок, що виникають в податкових прогнозах, посідає виокремлення факторів, що спричинили ці похибки, та їх класифікація (рис. 6). Наведена класифікація є більш прийнятною для систематизації детермінант похибок прогнозування податкових надходжень і дозволяє виділити ті фактори, які притаманні саме для економік, подібних до української.

У роботі визначено, що за умови стабільного функціонування економічної системи для малої відкритої економіки притаманні такі ризики у сфері прогнозування податкових надходжень:

а) на макроекономічному рівні:

– підвищення волатильності економічних циклів, зумовлене поглибленням процесів глобалізації та фінансової інтеграції, а також нестабільністю цін на нафту та нафтопродукти;

– підвищення асиметрії економічного зростання та інфляції між країнами, що є основними торговельними партнерами у зв’язку з макроекономічними дисбалансами та підвищенням відмінностей рівня конкурентоспроможності;

б) на секторальному рівні:

– оскільки національні економіки мають властивість до спеціалізації у кількох секторах, циклічні коливання у цих секторах зумовлюють нестабільність податкових надходжень, що сплачуються ними;

– фіскальні стратегії міжнародних компаній з точки зору оптимізації податкового навантаження у короткостроковому періоді є невизначеними;

– законодавчі нововведення на внутрішньому ринку можуть вплинути на спеціалізовані сектори малої відкритої економіки, що визначають динаміку податкових надходжень.

Рис. 6. Фактори, що зумовлюють похибки при прогнозуванні податкових надходжень*

** Джерело: розроблено автором.*

Урахування цих особливостей вітчизняної економіки дозволило розробити рекомендації стосовно нормативно-правового забезпечення процесу прогнозування податкових надходжень, підвищення транспарентності процесу прогнозування податкових надходжень, вдосконалення організаційної структури та емпіричних підходів до прогнозування податкових надходжень.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у розробці методичних та інституційних засад трансформації системи прогнозування податкових надходжень в Україні. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Процес дослідження макроекономічних засад прогнозування податкових надходжень засвідчив на необхідність використання макроекономічних сценаріїв та прогнозів. Використання макроекономічних змінних у процесі прогнозування податкових надходжень одночасно з оцінкою ефектів дискреційних заходів уряду є необхідною умовою підвищення наукової обґрунтованості та якості таких прогнозів. Критично важливими моментами у контексті дискусії стосовно макроекономічних засад прогнозування податкових надходжень є ситуація, в якій здійснюється прогнозування, його кінцева та проміжна мета, а також сукупність методів, що використовуються для передбачення й оцінки обсягів податкових надходжень.

2. Розроблено авторське визначення поняття „система прогнозування податкових надходжень” як логічно та функціонально впорядкована сукупність нормативних актів, інституцій та методів прогнозування, що забезпечують точне та ефективне прогнозування податкових надходжень до бюджетів різних рівнів.

3. Обґрунтовано класифікацію методів прогнозування податкових надходжень, в основу якої покладено розподіл методів прогнозування податкових надходжень на кількісні та якісні. Блок кількісних методів, залежно від технічних особливостей методів, що входять до їх складу, класифікований на три групи: екстраполяційні методи, методи пояснюючих змінних, методи симуляційного моделювання. Блок якісних методів прогнозування податкових надходжень включає в себе дві основні групи методів залежно від кількості експертів, що мають бути залучені до процесу прогнозування: індивідуальні та колективні якісні методи.

4. Аналіз існуючої практики побудови економічних прогнозів в Україні дав змогу констатувати, що прогнозування податкових надходжень істотно ускладнює ряд факторів: значні масштаби тіньової економіки; інфляція та інфляційні очікування; нестабільність правового поля та неузгодженість законодавчих норм; неточність та часта змінюваність вхідних прогнозних параметрів, що використовуються у процесі формування дохідної частини бюджету на відповідний бюджетний рік.

5. На основі емпіричних тестів раціональності прогнозів Кабінету Міністрів України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України встановлено, що дані прогнози є зміщеними і неефективними, проте різною мірою. Для прогнозів Кабінету Міністрів України характерне „оптимістичне зміщення”, що є свідченням асиметрії функції втрат цієї інституції у процесі прогнозування. Втрати від завищення прогнозів податкових надходжень асоціюються з меншими втратами, ніж втрати від їх заниження. Прогнози Міністерства економічного розвитку і торгівлі України також є зміщеними і неефективними. Але їх нераціональність є менш вираженою і досить важко стверджувати однозначно – були ці прогнози в середньому завищені, чи занижені.

6. У дослідженні доведено, що застосування стандартних методів аналізу часових рядів, які поширені при прогнозуванні податкових надходжень у фіскальних адміністраціях інших країн, дає змогу значно підвищити точність прогнозування. Крім того, ідентифіковано явище анігіляції похибок прогнозу

внаслідок усереднення результатів застосування різних методів прогнозування. Також наголошено, що в умовах економіки України, яка є малою і відкритою, важливим є врахування показників зовнішньоекономічної динаміки для вищої точності фіскальних прогнозів.

7. Проведена робота щодо моделювання та прогнозування надходжень місцевих бюджетів з урахуванням просторової інформації в умовах застосування панельних регресій дозволила зробити ряд висновків про переваги і недоліки використання панельних динамічних та панельних просторових моделей для регіональних бюджетних надходжень. На відміну від попередніх подібних досліджень не виявлено суттєвого ефекту врахування просторових взаємозв'язків між об'єктами для точності прогнозування надходжень місцевих бюджетів. Однак, використання панельної структури даних для прогнозування на регіональному рівні є більш виправданим, ніж застосування моделей часових рядів для кожного регіону окремо. Останній підхід вимагає значних витрат часу на специфікацію моделі для кожного окремого регіону, тестування її характеристик та проведення самих розрахунків.

8. На основі проведеного аналізу підходів до прогнозування податкових надходжень, що мають місце у розвинених країнах та країнах, що розвиваються, виявлені такі особливості ефективної системи податкового прогнозування: прогноз податкових надходжень має базуватися на врахуванні ключових макроекономічних показників соціально-економічного розвитку; прогнозування податкових надходжень має бути публічним процесом; якісний прогноз податкових надходжень повинен бути гнучким; передумовою підвищення якості прогнозування є забезпечення незалежності цього процесу від урядових організацій, оскільки електоральні інтереси можуть стати причиною значних відхилень прогнозу податкових надходжень від об'єктивних показників.

9. Аналіз точності прогнозів податкових надходжень у різних типах економік дає змогу стверджувати, що похибки прогнозів податкових надходжень є наслідком сукупного впливу комплексу гетерогенних факторів, які можуть бути класифіковані на чотири основні групи: економічні (пов'язані з точністю прогнозування макроекономічної динаміки та структурою національної економіки); інституційні (особливості нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу та системи оподаткування, розподіл функціональних обов'язків у процесі прогнозування); політичні (зумовлені дискреційним втручанням держави у процес прогнозування податкових надходжень) та технічні (є наслідком недоліків організації емпіричного інструментарію прогнозування податкових надходжень).

10. У контексті світового досвіду вдосконалення системи прогнозування податкових надходжень в Україні варто здійснювати за трьома основними напрямами: удосконалення нормативно-правового забезпечення, організаційної структури та емпіричних підходів, а також підвищення транспарентності. Детальні кроки й обґрунтування заходів з формування і розвитку системи прогнозування податкових надходжень в Україні викладено в дисертаційній роботі.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Участь у колективних монографіях

1. Реформування податкової системи України : сучасні виклики та орієнтири : монографія / авторський колектив ; за заг. ред. П. В. Пашка, Л. Л. Тарангул. – К. : ТОВ „Новий друк”, 2015. – 570 с. [пункт 1.13] (36,75 д.а., особ. внесок – 0,6 д.а. : 1.13. Напрями удосконалення системи прогнозування податкових надходжень в Україні).

У наукових фахових виданнях інших держав:

2. Дедушева М. В. Анализ временных рядов и особенности малой открытой экономики при прогнозировании налоговых поступлений на примере Украины / М. В. Дедушева // Беларусский экономический журнал. – 2015. – № 4. – С. 126–142 (1,2 д.а.).

У наукових фахових виданнях

3. Дєдушева М. В. Застосування модифікованого методу Холта-Уінтера для прогнозування податкових надходжень в Україні / М. В. Дєдушева // Світ фінансів. – 2014. – Випуск 3. – С. 126–134 (0,5 д.а.).

4. Зубрицький А. І. Огляд міжнародного досвіду оцінювання похибок податкових надходжень [Електронний ресурс] / А. І. Зубрицький, М. В. Дєдушева, Г. В. Орос // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України (електронне фахове видання). – 2014. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Znpnudps/2014_2/zmist.html (0,5 д.а., особисто автором здійснено аналіз показників похибок прогнозів та практика їх використання в країнах світу (0,2 д.а.)).

5. Дєдушева М. В. Раціональність та ефективність прогнозів податкових надходжень в Україні / М. В. Дєдушева // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 10 (230). – С. 76–95 (1 д.а.).

6. Дєдушева М. В. Особливості прогнозування доходів місцевих бюджетів у США / М. В. Дєдушева // Вісник соціально-економічних досліджень Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 2(57). – С. 51–60 (0,9 д.а.).

В інших виданнях:

7. Дєдушева М. В. Світова практика оцінювання якісних характеристик прогнозів податкових надходжень / М. В. Дєдушева, А. І. Зубрицький, Г. В. Орос // Збірник тез науково-практичної інтернет-конференції „Реформування податкової системи України в контексті глобалізаційних викликів”, 21 листопада 2014. – Іпінь, 2014. – С. 65–68 (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а., досліджено показники точності прогнозів).

8. Дєдушева М. В. Застосування модифікованого методу Холта-Уінтера для прогнозування податкових надходжень в Україні / М. В. Дєдушева // Збірник тез наукових робіт / Міжнародна науково-практична конференція: „Науковий диспут: питання економіки та фінансів”, 20 листопада – 2014. – С. 26–30 (0,2 д.а.).

9. Дєдушева М. В. Точність прогнозування податкових доходів у місцевих бюджетах США / М. В. Дєдушева // Прогнозування податкових надходжень:

теорія, методологія, практика : зб. наук. праць за результатами науково-комунікативних заходів у межах виконання науково-дослідної роботи „Методи прогнозування доходів бюджету: зарубіжний досвід та можливість його адаптації в Україні та в роботі Міністерства доходів і зборів України” / НДІ фінансового права. – К. : Алерта, 2014. – С. 24–28 (0,2 д.а.).

10. Дєдушева М. В. Нові підходи до прогнозування податкових надходжень на регіональному рівні / М. В. Дєдушева // Збірник тез науково-практичної інтернет-конференції „Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України”, 22 травня 2015. – Ірпінь, 2015. – С. 72–76 (0,2 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Дєдушева М. В. Трансформація системи прогнозування податкових надходжень в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2016.

Дисертація присвячена удосконаленню методичних та інституційних засад трансформації системи прогнозування податкових надходжень в Україні. У роботі досліджено макроекономічні засади прогнозування податкових надходжень. З метою виділення найбільш поширених і адекватних умов економіки України проаналізовано сучасні методи прогнозування податкових надходжень. Висвітлено законодавчі засади та практичні аспекти функціонування системи прогнозування податкових надходжень в Україні. Надано визначення поняття „система прогнозування податкових надходжень”. Проведено оцінку ступеня раціональності та ефективності прогнозів податкових надходжень в Україні. Результати засвідчили, що в Україні прогнози податкових надходжень є незміщеними та неефективними. Констатація неефективності прогнозів податкових та бюджетних доходів зумовила необхідність аналізу тих статистичних підходів, які можуть використовуватись в Україні з урахуванням особливостей вітчизняної економіки. У роботі проаналізовано сучасні моделі аналізу часових рядів і продемонстровано результати їх використання для прогнозу податкових надходжень до Зведеного бюджету України. Обґрунтовано доцільність використання просторово-регіонального підходу до прогнозування податкових надходжень в Україні. Досліджено світовий досвід прогнозування податкових надходжень та можливості його використання для формування сучасної системи прогнозування в Україні. Визначено детермінанти точності прогнозування податкових надходжень у різних типах економічних систем. Розроблено та обґрунтовано напрями вдосконалення системи прогнозування податкових надходжень в Україні.

Ключові слова: система прогнозування податкових надходжень, точність прогнозу, ефективність прогнозу, раціональність прогнозу, анігіляція похибок прогнозу, методи прогнозування, макроекономічне прогнозування, просторово-регіональні моделі прогнозування.

АННОТАЦИЯ

Дедушева М. В. Трансформация системы прогнозирования налоговых поступлений в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Университет государственной фискальной службы Украины, Ирпень, 2016.

Диссертация посвящена усовершенствованию методических и институциональных основ трансформации системы прогнозирования налоговых поступлений в Украине. В работе исследованы макроэкономические основы прогнозирования налоговых поступлений. Исходя из сущности и природы построения макроэкономических и фискальных прогнозов, автором разработана схема их взаимного согласования в малой открытой экономике. На основе анализа исследований в области прогнозирования налоговых поступлений в диссертации был предложен авторский подход к типологизации методов прогнозирования, а также классификации основных видов методов прогнозирования налоговых поступлений. Освещены законодательные основы и практические аспекты функционирования системы прогнозирования налоговых поступлений в Украине. Дано определение понятия „система прогнозирования налоговых поступлений”. Анализ правового регулирования системы экономических прогнозов в Украине показал, что такая система описана в законодательстве достаточно подробно и четко. Однако есть определенные недостатки в части выделения институтов, которые принимают непосредственное участие в прогнозировании налоговых поступлений. Эмпирический анализ точности прогнозов налоговых поступлений при существующей системе прогнозирования позволил сделать выводы о том, что прогнозы, полученные вследствии применения эконометрических моделей, более точные. Результаты теоретического, законодательного и статистического анализа существующей в Украине системы осуществления прогнозов, в том числе и налоговых, продемонстрировали настоятельную необходимость в совершенствовании методов осуществления прогнозов и институционального обеспечения данной системы. Автором была проведена оценка степени рациональности и эффективности прогнозов налоговых поступлений в Украине. Результаты показали, что в Украине прогнозы налоговых поступлений требуют совершенствования и являются неэффективными. Констатация неэффективности прогнозов налоговых и бюджетных доходов обусловила необходимость анализа тех статистических подходов, которые могут использоваться в Украине с учетом особенностей отечественной экономики. В работе были проанализированы современные модели анализа временных рядов и продемонстрированы результаты их использования для налоговых поступлений в Сводный бюджет Украины. Автором также была обоснована целесообразность использования пространственно-регионального подхода к прогнозированию налоговых поступлений в Украине. Результаты расчетов позволили сделать вывод о том, что использование панельной структуры данных для прогнозирования на региональном уровне является

более оправданным, чем применение моделей временных рядов для каждого региона отдельно, поскольку последний подход требует значительных затрат времени на спецификацию модели для каждого отдельного региона, тестирование ее характеристик и проведения самих расчетов. Исследован мировой опыт прогнозирования налоговых поступлений в контексте его использования для формирования современной системы прогнозирования в Украине. Определены детерминанты точности прогнозирования налоговых поступлений в различных типах экономических систем. Разработаны и обоснованы направления совершенствования системы прогнозирования налоговых поступлений в Украине.

Ключевые слова: система прогнозирования налоговых поступлений, точность прогноза, эффективность прогноза, рациональность прогноза, аннигиляция погрешностей прогноза, методы прогнозирования, макроэкономическое прогнозирование, пространственно-региональные модели прогнозирования.

ANNOTATION

Dedusheva M. V. The transformation of tax revenues forecasting system in Ukraine. – Manuscript.

The dissertation for gaining scientific degree of the candidate of economic science in specialty 08.00.08 – money, finance and credit. – University of State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, 2016.

The dissertation is devoted to developing methodological and institutional foundations of transformation forecasting tax revenue system in Ukraine. In this work were researched the macroeconomic fundamentals of forecasting tax revenues. Were analyzed modern methods of forecasting tax revenues in order to highlight the most common and adequate for conditions of Ukraine’s economy. It deals with the legislative framework and practical aspects of the system of forecasting tax revenue in Ukraine. Provided the definition of „revenue forecasting system”. The authors evaluated the degree of rationality and efficiency of tax revenue forecasts in Ukraine. The results showed that in the case of Ukraine the hypothesis that tax revenue forecasts are unbiased and effective can be confidently rejected. The statement of tax revenues inefficiency necessitated statistical analysis of the approaches that can be used in Ukraine, taking into account characteristics of the domestic economy. The author analyzed the current methods of time series analysis and demonstrated the results of their use for tax revenues to the consolidated budget of Ukraine. In addition, it was investigated the phenomenon of errors annihilation for different methods and showed that it really helps to improve the quality of forecasting on the example of Ukraine. It was researched the influence of the domestic economy features on the formation of prognostic models. The fact that Ukraine’s economy is small and open set task of verification of the hypothesis that tax revenues are largely determined by external terms of trade and global economic dynamics. The use of economic-mathematical instrument allowed confirming this hypothesis. The author also proved the feasibility of using space-regional approach to forecasting tax revenue in Ukraine. In the dissertation was studied the world experience of

forecasting tax revenues in the context of its use for the formation of modern forecasting system in Ukraine. Were determined the determinants of tax revenues forecasting accuracy in different types of economic systems. Were worked out the reasonable directions and improvements of forecasting tax revenue in Ukraine.

Keywords: system of tax forecasting, forecast accuracy, forecast efficiency, forecast rationality, annihilation of forecast errors, forecasting methods, macroeconomic forecasting, space-regional forecasting model.

Підписано до друку 24.11.2016 року. Формат 60х90/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Друк. акр. 0,9. Наклад 100 прим.
Замовлення № ___.
Видрукувано в Університеті державної фіскальної служби України
08201, Київська обл. м. Ірпінь, вул. Університетська, 31